

Yaz - Parlament Jurnalıları Birliyi olaraq Azərbaycan Milli Mətbətinin 145 illik yubileyi münasibətilə həyata keçirdiyi "Xalq Cümhuriyyəti parlamenti milli mətbuat işığında" layihəsi çərçivəsində hazırlanıb

Azərbaycan Milli Mətbətinin 145 illik yubileyi münasibətilə Parlament Jurnalıları Birliyi olaraq başlatlığımız "Xalq Cümhuriyyəti parlamenti milli mətbuat işığında" layihəsi çərçivəsində hazırlanmış növbəti yazını təqdim edirik.

Bir əsrənən çox tarixa malik olan Azərbaycan parlamentinin yaradılışının ilk illeri bərədə məlumatı məhz o dövr jurnalıların yazılarından alınıq. Belə ki, müxtəlif mətbü orqanlarında çalışan media nümayəndələri, publisistlərimiz AXC dövrü parlamentində hansı hadisələrin baş verdiyini, o dövrün səciyyəvi xüsusiyyətlərini mürəkkəbə tarixə çevirib, gələcək nəsillərə ötürübərlər.

Tarixi unudulmağa qoymayan dahi müstəfəkkirələrən biri Xəlil İbrahimovdur (Xəlil İbrahim).

Modern.az saytı bu dəfə "AXC dövrünün parlament jurnalıları" rubrikasında bu dəfə Xəlil İbrahim yaradılışından bəhs edib.

Xəlil İbrahimov 1892-ci ilde Şuşada anadan olub. İbtidai təhsilini Şuşada rus-tatar məktəbində alan Xəlil 1907-ci ilde atasının qəfil vəfatından sonra ailəsi ile Bakıya köçərək, təhsilini Bakıda davam etdirib. Xəlil İbrahimov 1909-1911-ci illərdə təqqud almadiğindən Bakıdakı təhsilini də yarımçıq qoymalı olur. Təhsilini dayandırıldığı dövrda Saricalıda ev şəraitində Qasim bəy Zakirin nəvələrinə dərs deyir. Daha sonra o Bakıya qayıdır, təhsilini davam etdirir və məktəbi bitirir.

Publisist "Kənd həyatından lövhələr" adlı ilk əsərkini Saricallıda

Rusiya inqilabına cəmiyyətin aparıcı qüvvələrini kömək etməyə çağırıvə bu yöndə təklifləri ictimaiyyətə çatdırır. O, inqilabı Rusiyanın məhkum millətlərinin tarixi şansı hesab edirdi ("Açıq söz"). 1917-ci il 22 mart N430.

X.İbrahim qəzeti 8 dekabr 1917-ci il tarixli sayında "Son müraciətname" məqaləsində inqilabın tarixi əhəmiyyəti və bolşeviklərin "atasi" Leninin program xarakteri çıxışlarını təhlil edirdi. 10 dekabr 1917-ci

1918-ci ilin sentyabrın 15-i Bakı azad olunur. "Azərbaycan" qəzeti 4-cü sayındından sonra Gəncədən Bakıya köçür. Onun "Azərbaycan"da ilk məqaləsi isə eyni vaxtda rusca və azərbaycanca çap olunan "Qarşıq günlerde Qarabağın vəziyyəti"ne dair reportajdır.

Xəlil İbrahim 1917-ci ilin oktyabr ayından sonra Qarabağdakı əhəmiyyəti təsvir və təhlil edir. 1918-ci ilin 31 mart soyqırımından sonra Şuşaya qayidian X.İbrahim Qarabağda cərəyan edən hadisələri qeyd etməkdən də çəkinmir.

X.İbrahim 1918-ci ilin 23 oktyabr tarixli "Azərbaycan" qəzeti ən adəli və rusca nəşrində davamlı 4

Nəsiman Yaqublu Xəlil İbrahim yaradılışında güclü dövlətçilik ənənəsinin olduğunu deyir:

"1918-1920-ci illərdə nəşr edilmiş "Azərbaycan" qəzetiňin esas müellif və redaktorlarından biri de Xəlil İbrahim olub. Belə ki, jurnalist 1919-cu ilin iyulundan sentyabrın 1-dək qəzətde redaktor kimi çalışıb. Ümumiyyətlə, "Azərbaycan" qəzetiňde Üzeyir Hacıbəyli, Ceyhun Hacıbəyli, Şəfi bəy Rüstəmbəyli, Məmməd Əmin Rəsulzadə, Əhməd Cəvad kimi istedadlı adamlar toplaşmışdı və bu baxımdan qəzet ən oxunaqlı bir mətbü orqana çevrilmişdi. Qeyd etmək istəyirəm ki, bu qəzətə dək Xəlil İbrahim "Qurtuluş", "Bəsi-

Tədqiqatçı alımlarımız bu istiqamətde çalışalar yaxşı olardı".

Xəlil İbrahimin "Azərbaycan" qəzetiñde dərə olunan "Azərbaycan parlamenti" (10 noyabr 1918-ci il N 35) məqaləsinin transliterasiya olunmuş formasını təqdim edirik:

"Qəzətimizdə xəber verildiyi ki mi Azərbaycan Milli Şurası məməkətin umuri-ixtiyari bugünkü hökumətə tapşırarkən 6 ay ərzində Azərbaycan Məclisi müəssəsanı dəvəti ni şərt qoymuşdu. İndi həmin vaxt yaxınlaşır. Buna görə hökumət nəzdində məclisi-müəssəsan dəvəti hazırlamaq üçün bir komissiya təşkil edilmədi. Fəqət bu komissiya heç şübhəsiz iki ay müddətin-

Azərbaycanın 100 il əvvəlk parlament jurnalıları: "Xalq düşməni" kimi Nargində güllələnən Xəlil İbrahim

il tarixli sayında isə o, dövlətçiliyin əsas qollarından olan parlamentin əhəmiyyətini anlatmağa çalışır. "Məclisi-müəssəsan" məqaləsində Rusiya Müəssisələr Məclisinə seqəkildə Zaqafqaziyanın türk-müsləman əhalisinin fəallığının əhəmiyyətindən yazır, Rusiyada yaşayan başqa milət və etnik qrupların qanunvericilik akllarının qəbulunda iştirakını zəruri edən şərtləri dile getirir. Bir neçə partiyənin seçkidi iş-

sayda dərc olunan "Qarşıq günlerde Qarabağın vəziyyəti" məqaləsi Qafqaz İslam Ordusunun Qarabağ hərəkatı tarixinin öyrənilməsində əhəmiyyət daşıyır. Parlamentarizm tarixinin tedqiqində də onun "Azərbaycan"da davamlı çap etdirdiyi "Azərbaycan parlamenti" (10 noyabr 1918-ci il N 35), "Azərbaycan parlamenti dəvəti mənasibətilə" (13, 14 noyabr, 7 dekabr 1918-ci il) məqalələrində faktların kifayət qədər əhə-

retil", "Açıq söz", "İstiqlal" qəzətlerində fəaliyyət göstərib peşəkar jurnalist kimi formalaşmışdı.

Xəlil İbrahim "Azərbaycan" qəzetiñde çalışarkən müxtəlif sahələrdən yazılar verib. Onun Azərbaycanın dövlət quruluğu, milli ordusu, dövlət orqanları və sivil təşkilatlarla bağlı xeyli sayıda yazıçı çap olunub.

Məsələn, onun "Xalq istəyir" (1919-cu il 10 iyun. Azərbaycan qəzeti) adlı məqaləsində Azərbay-

də bu qədər böyük işi hazırlaya bilmeysəkdir. Qısaqaca, burun üçün dörd ay zaman lazımdır. Halbuki canan mühərbi, ümumi sülh siyasi vəziyyət və dövlətlərin münasibətlərində dəyişir. Belə dəyişikliklər yəqin Azərbaycana da təsir etməmiş qalmayacaq. Bu surədə də hökumətimiz tərefindən bu işi başlatmağa məcbur olacaqdır. Belə ağır günlərdə hökumət bütün dövlət işlərini yalnız öz məsuliyyəti ilə apara bilməz. Siyasi məsələlərin həllində milət, camaat özü birbaşa iştirak etməlidir. Bu surəfələ hökumət və məcəsi-müəssəsanə dəvəti memur komissiya mühüm bir məsələ qarşısında durur-vaxt yetmədiyi bir zamanda valo nümayəndəliyi

Erməni-bolşevik birleşmələrinin Bakıda və

dəcəyini bəzi həmkarları kimi əvvəlcədən proq-

dövründə etibarən yaradılışına başlanır. Xəlil İbrahimin qələmənə "Səd" "Şur Aşor", "Dəşər Səz", "İqam", "Bəsirət", "Tut", "Açıq söz" qəzetiñde və müxtəlif jurnalarda müntəzəm çıxış etməye başlayır.

1917-ci ilin fevralında Rusiyada çar rejiminin süqütündən sonra 1911-ci ilde yaradılan Müsavat partiyası gizli fəaliyyətdən çıxaraq açıq siyasi mübarizəyə qətilən Xəlil İbrahim "Müsavat"ın ideoloji xəttini həyata keçirir. "Açıq söz" cələbi böyük əksəriyyəti ilə birgə tarixdən etibarən "Müsavat"ın, "Şur Aşor", "İqam", "Bəsirət" və "Tut" partiyalarının liderlik etdiyi partiyənin sıralarına qatılır. X.İbrahim "Müsavat"ın Şuşa özək katibi seçilir.

Jurnalist 15 aprel 1917-ci ilde Bakıda keçirilən Qafqaz Müsəlmanlarının qurultayı və 1917-ci il 26-31 oktyabr tarixlərində Bakıda keçirilən birləşmiş Müsavat partiyasının qurultayında yaxından iştirak edir.

Xəlil İbrahimin bir neçə il ardıcıl olaraq əməkdaşlıq etdiyi qəzətlərindən biri də "Açıq söz" qəzeti idir. Belə ki, Xəlil İbrahim 1916-ci ilən etibarən "Açıq söz" qəzeti ilə 4 illik əməkdaşlığı başlayır. Onun "Yeyi-ləçək şəyər" adlı ilk yazısı 2 aprel 1916-ci ilde "Açıq söz"da dərc edilib.

1917-ci ilin 1 yanvar tarixi sənədində "Açıq söz" abunə elanında qəzetiñ M.Ə. Resulzadə və Şəhərinə İbrahimovun baş müxbiri ilə nəşr olunacağı bildirilir və müxbir heyeti içərisində X.İbrahimin də adı çəkilir. Bu tarixdən başlayaraq X.İbrahim "Açıq söz"ün daimi müxbiri kimi fəaliyyətə başlayır.

Bu mətbü orqanda dərc olunan "Bir neçə söz" məqaləsində müxbir

1918-ci il 31 mart soyqırımından əvvəl yazıldı:

"Birlik tələb olunur" (6 mart 1918-ci il, N 697). 31 mart soyqırımı gününə axşamı "Açıq söz" son sayını çap etməli oldu. Aprelin 2-dək "Açıq söz" qəzetiñin reahəsiyi və nüfuzunu da dağıdıldı.

tələkini yüksək dəyərləndirərək 10-cu sayla seçkidi iştirak edəcək "Türk-ədəmi mərkəziyyət Müsavat partiyası"nın üstünlüklerini qeyd edir, əhalini milli maraqlar etrafında birləşməye çağırırı.

1917-ci ilin oktyabrın 19-dan 24-dək "Açıq söz"de "Seçkiler" başlıqlı silsilə yazılar çap edərək xalqların taleyində seçkilerin əhəmiyyətini

Erməni-bolşevik birləşmələrinin Bakıda və bölgələrdə soyqırımı töre-decəyini bəzi həmkarları kimi əvvəlcədən proqnozlaşdırın X.İbrahim 1918-ci il 31 mart soyqırımından əvvəl yazdı: "Birləştə olunur" (6 mart 1918-ci il, N 697).

31 mart soyqırımı gününə axşamı "Açıq söz" son sayını çap etməli oldu. Aprelin 2-dək "Açıq söz" qəzetiñin redaksiyası və mətbəsi də dağıdıldı.

"Azərbaycan" qəzetiñde Xəlil İbrahim yaradılışında

məyilli var.

Bolşeviklərin və Sovet Rusiyasının tozükləri orofosində 1920-ci ilin mart ayında Xəlil İbrahim, "Müsavat"ın, "Şur Aşor", "İqam", "Bəsirət" və "Tut" partiyalarını tərk edir. Bəzi araşdırıcılar isə Xəlil İbrahim və

İlyasimən Abdullayevin "Müsavat"dan kənarlaşdırıldıqını qeyd edir və bu addımlın hansı səbəbdən baş verdiyini geniş açıqlamırlar. Əldə olunan sənədlər, faktlar isə X.İbrahimin repressiya olunanadək gizli "Müsavat"ın sıralarında çalıdırdı.

Lakin çox təsəssüf ki, jurnalistin hayatı o qədər də asan keçmir. 1920-1930-cu illərdə gizli fəaliyyət göstərən "Müsavat"ın sıralarında Azərbaycan istiqlalının bərpası uğrunda mübarizəsinə davam etdirən, Şuşa-da qıymət hazırlamaqda və 50 nəfərlik qıymət dəstəyə başlıqlı etməkdə günahlandırılın Xəlil İbrahim 12 noyabr 1937-ci ilde həbs edilir. Hətta 1938-ci ilde Azərbaycan SSR Daxili İşlər Komissarlığının 11 mart tarixi qərarla Xəlil İbrahim "Xalq düşməni" adına belə layiq görüllür. Xalq düşməni adı alan jurnalistin əmlakı müsadi - re olunur və martın 18-də Nargin adasında güləllənir

Publisitənin həyatı və fəaliyyəti ilə bağlı danışan tarix elmləri doktoru Nəsiman Yaqublu Xəlil İbrahim ya radılışında güclü dövlətçilik ənənəsinin olduğunu deyir:

Tədqiqatçı alımlarımız bu istiqamətde çalışalar yaxşı olardı".

Xəlil İbrahim "Azərbaycan" qəzetiñde dərə olunan "Azərbaycan parlamenti" (10 noyabr 1918-ci il N 35) məqaləsinin transliterasiya olunmuş formasını təqdim edirik:

"Qəzətimizdə xəber verildiyi ki mi Azərbaycan Milli Şurası məməkətin umuri-ixtiyari bugünkü hökumətə tapşırarkən 6 ay ərzində Azərbaycan Məclisi müəssəsanı dəvəti ni şərt qoymuşdu. İndi həmin vaxt yaxınlaşır. Buna görə hökumət nəzdində məclisi-müəssəsan dəvəti hazırlamaq üçün bir komissiya təşkil edilmədi. Fəqət bu komissiya heç şübhəsiz iki ay müddətin-